

Nr 37.

Ankom till riksdagens kansli den 30 maj 1939 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till maximiprislag, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 5 maj 1939 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 289, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga följande vid propositionen fogade förslag till

Maximiprislag.

Häriigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att vad i 2—7 §§ stadgas skall äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §.

Om priset å förnödenhet, som är av vikt för befolkningen eller produktionen, kan förväntas visa en stegring, vilken, ensam eller i förening med prisstegring å andra förnödenheter, kan medföra en fortgående försämring av den svenska kronans inhemska köpkraft eller en avsevärd nedsättning av befolkningens levnadsstandard, må Konungen, där så provas nödigt, föreskriva, att vid frivillig försäljning av sådan förnödenhet visst pris som av Konungen funnits skäligt (*maximipris*) ej må överskridas.

Maximipris å förnödenhet må fastställas för riket eller för visst område

av riket och må, om förhållandena därtill föranleda, bestämmas olika för särskilda områden, så ock för olika slag av handel.

Från föreskrift, som i denna paragraf sägs, må Konungen medgiva de undantag, som prövas skäligen.

3 §.

Vägrar den, som i avsevärd myckenhet äger eller innehar någon för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej behöfvlig förnödenhet, för vilken maximipris gäller, att sälja förnödenheten till sådant pris och finnes förnödenhetens försäljning vara erforderlig för tillgodoseende av behovet av dylik förnödenhet, äger länsstyrelse låta i lämplig ordning för ägarens eller innehavarens räkning och på hans bekostnad sälja förnödenheten till det fastställda priset eller, där länsstyrelsen på grund av särskilda omständigheter så finner skäligt, till nämnda pris minskat med högst tio procent.

Vad sålunda är stadgat skall äga motsvarande tillämpning, där borgenär såsom pant eller eljest under panträtt innehar förnödenhet, som i första stycket avses, eller har rätt att kvarhålla sådan förnödenhet såsom säkerhet för sin fordran; och njute borgenären rätt till betalning ur köpeskillingen.

Länsstyrelsens beslut om förnödenhets försäljning skall gå i verkställighet, ändå att det överklagas.

4 §.

Kan förväntas att kostnad för transport eller tillhandahållande av i 2 § omförmäld förnödenhet ökas så, att priset på förnödenheten stegras på sätt i nämnda paragraf avses, äger Konungen, där så prövas nödigt, bestämma maximipris jämväl för kostnad som här avses; och skall vad i samma paragraf stadgas äga motsvarande tillämpning.

5 §.

Gäller för förnödenhet maximipris eller har någon till offentlig myndighet gjort särskild utfästelse beträffande högsta pris, till vilket förnödenhet må av honom försäljas, må ej, i vidare mån än som överensstämmer med offentlig myndighets anordning, såsom villkor för förnödenhetens försäljning fordras, att jämväl annan förnödenhet inköpes.

6 §.

Det åligger en var att, vid förfrågan av länsstyrelse eller polismyndighet, lämna upplysning, huruvida och i vilken myckenhet han innehar förnödenhet, varom i 2 § förmåles.

Vägrar någon att lämna begärd upplysning eller finnes skälig anledning misstänka, att han söker vilseleda myndighet i fråga om sitt innehav av förnödenheten, må undersökning verkställas av kontor, lagerlokal eller annan lägenhet, varöver han förfogar, så ock granskning ske av hans han-

delsböcker och affärshandlingar. I fråga om befogenhet att besluta angående undersökning eller granskning, som nu nämnts, samt beträffande tid, då undersökning må äga rum, och förfarandet därvid skola bestämmelserna angående husrannsakan äga tillämpning.

7 §.

Länsstyrelse äger, därest så finnes av behovet påkallat, att beträffande detaljhandel med förnödenhet, varom i 2 § förmäles, för kommun eller del av kommun meddela särskilda bestämmelser angående skyldighet för handlande att i eller vid försäljningslokalen hava anslag med prisuppgifter av viss beskaffenhet samt angående skyldighet att sälja visst slags förnödenhet efter vikt eller efter mått, så ock annan dylik bestämmelse, som må vara ägnad att motverka oskäligen prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av förnödenhet.

Bestämmelse, som nu avses, skall så snart ske kan införas i länskungörelserna och en eller flera tidningar i orten ävensom delgivas den centrala myndighet Konungen bestämmer. Vad sålunda stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om ändring i eller återkallelse av meddelad bestämmelse.

8 §.

Med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, med fängelse i högst ett år straffes

1) den, som med vetskap därom att för förnödenhet gäller maximipris saluhållit förnödenheten för högre pris eller i återförsäljningssyfte för densamma betalat eller förklarat sig villig att betala högre pris;

2) den, som med sådan vetskap, som under 1) sägs, för överlåtelse av förnödenhet krävt eller i återförsäljningssyfte betalat eller förklarat sig villig att betala i annat än penningar utgående vederlag till värde uppenbarligen överstigande maximipriset;

3) den, som med vetskap om att maximipris är bestämt i fall som avses i 4 § för där avsedd kostnad gjort sig till godo högre belopp eller ock i annat än penningar utgående vederlag, till värde uppenbarligen överstigande maximipriset;

4) den, som handlat i strid mot sådan av honom avgiven utfästelse, som i 5 § avses, eller brutit mot det i samma paragraf stadgade förbudet;

5) den, som vid förfrågan enligt 6 § vägrat att lämna upplysning eller ock vid sådan förfrågan eller i samband med undersökning eller granskning, som avses i sistnämnda paragraf, sökt vilseleda myndighet om sitt innehav av förnödenhet.

Ej må köpare i andra fall än som ovan sagts dömas till ansvar enligt denna paragraf; ej heller må den som betalat kostnad varom stadgas i 4 § på sådan grund dömas för delaktighet i förseelse som avses under 3).

För förseelse mot bestämmelse, som i 7 § sägs, äger länsstyrelsen bestämma böter från och med två till och med trehundra kronor.

9 §.

Vad som inhämtats genom svar å sådan förfrågan eller vid sådan undersökning eller granskning, som i 6 § sägs, må ej yppas i vidare mån än som erfordras för vinnande av det med förfrågningen, undersökningen eller granskningen avsedda ändamålet. Bryter någon häremot, straffes med dagsböter eller fängelse.

10 §.

Fälles någon till straff enligt 8 § första stycket, må domstolen, efter ty skäligt finnes, förplikta honom att utgiva värdet av taget eller betingat vederlag eller värdet av förnödenhet, som undanhållits.

11 §.

Förseelse, som i 9 § sägs, må av allmän åklagare åtalas allenast efter angivelse av målsäganden. Åtal för förseelse, som avses i 8 § sista stycket, anhängiggöres vid polisdомstol, där sådan är inrättad, men eljest hos polis-kammare eller, där sådan icke finnes, vid allmän domstol. Förseelse, som i övrigt i denna lag avses, åtalas vid allmän domstol.

12 §.

Böter, varom stadgas i denna lag, ävensom vad någon förpliktats utgiva enligt 10 § tillfalla kronan.

13 §.

Konungen äger meddela de närmare bestämmelser, som erfordras för tillämpning av denna lag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1940. Förordnande, som meddelats jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet. I 9 § meddelad föreskrift om tystnadsplikt och vad i lagen stadgas rörande överträdelse av samma föreskrift ävensom vad där stadgas i fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som i lagen avses, skall äga tillämpning även efter det lagen i övrigt upphört att gälla.

I samband med förevarande proposition har utskottet till behandling förehåft fyra i anledning av densamma väckta motioner, nämligen

inom första kammaren:

nr 337 av herrar *Linnér* och *Öman* samt nr 338 av herrar *Knut Petersson* och *Albertsson*; samt

inom andra kammaren:

nr 506 av herrar *Hagberg* i Malmö och *Nylander* samt nr 507 av herr *Bergvall* m. fl.

Motionerna I: 337 och II: 506 äro likalydande ävensom motionerna I: 338 och II: 507. I samtliga motionerna yrkas avslag på propositionen.

I fråga om de skäl som ligga till grund för Kungl. Maj:ts förslag får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionen. Beträffande motionärernas motivering hänvisas till motionerna.

Under världskriget 1914—1918 visade det sig i folkförsörjningens intresse nödvändigt att utrusta de statliga organen med vittgående extraordinära befogenheter för reglering av produktion, omsättning och konsumtion. Redan vid krigets början utfärdades den 9 oktober 1914 en lag om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara. Genom denna lag erhöll Konungen rätt att i fråga om de viktigaste förnödenheterna fastställa maximipris och förordna om förnödenheternas avstående till kronan mot lösen. Denna lag, som gällde till och med den 30 april 1915, förlängdes därefter på ett år. År 1916 utbrötos bestämmelserna om maximipris till en särskild lag, vilken liksom den nya förfogandelagen antogs på ett år och sedermera förlängdes år från år till år 1921, då den upphörde att gälla. 1916 års maximiprislag nådde sin slutliga utformning genom lagen den 30 april 1918 om fastställande av högsta pris å vissa varor under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m. I denna lag stadgades bl. a., att om vid krig eller krigsfara, vari riket befunno sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden funnes, att inom riket eller del därav pris å livsmedel, foder för kreatur, vara som vore avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, beklädnadsvara eller annan dylik förnödenhet stegrades väsentligt högre än förhållandena påkallade, ägde Konungen, där så prövades nödigt, i erforderlig omfattning förordna, att vid frivillig försäljning av sådan vara skäligt, av Konungen bestämt pris ej finge överstigas. Sådant högsta pris kunde, ändå att varans beskaffenhet vore lika, bestämmas olika för särskilda delar av riket samt för olika slag av handel. Konungen finge medgiva skäliga undantag. Om Konungen ej förordnat om högsta pris, ägde länsstyrelse på förslag av livsmedelsnämnd, kommunalnämnd eller magistrat eller eljest förordna, att vid detaljhandel med livsmedel m. m. inom viss kommun skäligt av länsstyrelsen bestämt pris ej finge överstigas. Innan sådant förordnande om lokalt maximipris meddelades, skulle livsmedelsnämnd ha haft tillfälle att yttra sig

i ärendet. Länsstyrelsens förordnande skulle ofördröjligen underställas Konungens prövning och fastställelse. Om den, som i avsevärd myckenhet innehade någon för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej behöfelig vara, för vilken gällde av Konungen fastställt högsta pris, vägrade att sälja varan till sådant pris och om varans försäljning funnes erforderlig för tillgodoseende av behovet av dylik vara, ägde länsstyrelsen låta genom livsmedelsnämnds försorg eller i annan lämplig ordning sälja varan till fastställt pris. Om länsstyrelsen av särskilda omständigheter funne skäligt, kunde priset vid sådan tvångsförsäljning sänkas med högst tio procent. Syftet härmed var att framkalla frivillig försäljning. Vidare ägde Konungen förordna om högsta kostnad för transport eller tillhandahållande av sådana varor som avsågos i lagen. Gällde för vara fastställt högsta pris eller hade någon till offentlig myndighet gjort särskild utfästelse beträffande högsta pris, till vilket vara finge av honom försäljas, skulle ej, i vidare mån än som överensstämde med offentlig myndighets anordning, såsom villkor för varans försäljning få fordras, att jämväl annan vara inköptes. Länsstyrelsen ägde meddela föreskrifter rörande detaljhandel med varor, som i lagen avsåges, m. m. Envar hade skyldighet att på förfrågan av länsstyrelse eller dess ombud lämna upplysning angående sitt innehav av varor av ifrågavarande slag. Vägrade någon vid sådan förfrågan att lämna den begärda upplysningen eller funnes skälig anledning misstänka, att han sökt vilseleda om sitt innehav av varan, ägde länsstyrelsen låta verkställa undersökning av salubod, magasin, kontor eller annan lägenhet, varöfver han förfogade, samt taga del av hans handelsböcker och andra dylika handlingar. Vad vid sådan undersökning inhämtades skulle ej få yppas i vidare mån än som erfordrades för vinnande av det med undersökningen avsedda ändamålet. Överträdelse av förordningen straffades med böter, eller, därest omständigheterna vore synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader.

Frågan om en maximiprislagstiftning, avsedd att träda i tillämpning under utomordentliga förhållanden, har behandlats i en inom justitiedepartementet, efter samråd med finansdepartementet, upprättad *promemoria*, vid vilken fogats förslag till lag i ämnet. Detta förslag bygger i princip på 1918 års maximiprislag. Lagen skulle träda i tillämpning vid krig eller krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden samt hava temporär giltighet. Emellertid ha förutsättningarna för åsättande av maximipris samt föremålen för en eventuell prisreglering utvidgats och närmare precisrats. Maximipris skulle enligt förslaget kunna åsättas även för produktionen viktiga förnödenheter. Förutsättningarna för åsättande av maximipris voro enligt 1 § i förslaget *antingen* att utbudet av förnödenheten inom riket eller del därav företedde sådan nedgång, att därigenom priset å förnödenheten kunde förväntas visa en stegring, vilken, ensam eller i förening med dylik prisstegring å andra förnödenheter, skulle medföra en fortgående försämring av den svenska kronans inhemska köpkraft, *eller ock* att priset å förnöden-

heten stegrades i sådan grad, att genom prisstegringen, ensam eller i förening med dylik prisstegring å andra förnödenheter, en avsevärd nedsättning av förbrukarnas levnadsstandard framkallades. Bestämmelsen i 1918 års lag om rätt för länsstyrelsen att fastställa maximipris för viss kommun hade ersatts med ett stadgande om skyldighet för länsstyrelse att göra anmälan till Konungen om inom visst område inträffad prisstegring. I fråga om de avvikelser som förslaget i övrigt företer i förhållande till 1918 års maximiprislag hänvisas till propositionen.

Över promemorian och det därvid fogade förslaget ha efter remiss utlåtanden avgivits av kommerskollegium, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd, domänstyrelsen, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län ävensom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Vid kommerskollegiets yttrande ha fogats utlåtanden från samtliga handelskamrar i riket, utom dem i Borås och Gävle, samt från Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges köpmannaförbund och kooperativa förbundet. I det övervägande antalet yttranden har tillstyrkts, att förslaget lägges till grund för lagstiftning. Angående innehållet av yttrandena hänvisas till propositionen.

Med utgångspunkt från det utremitterade förslaget till maximiprislag och med beaktande av under remissen framkomna erinringar har inom finansdepartementet upprättats ett i vissa hänseenden reviderat förslag till sådan lag. Förslaget har därvid givits karaktär av en fullmaktslag, som skall gälla temporärt till och med den 31 mars 1940 och skall kunna sättas i tillämpning genom förordnande av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke. Sådant förordnande skall emellertid under tid då riksdagen icke är samlad även få meddelas av Konungen, om riksdagskallelse utfärdats eller riksdagen skall sammanträda inom trettio dagar. Om sålunda meddelat förordnande ej blir av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse. Bestämmelsen om skyldighet för länsstyrelse att göra anmälan till Konungen om inom visst område inträffad prisstegring har ansetts lämpligen böra meddelas i administrativ ordning, varför någon sådan bestämmelse icke upptagits i förslaget. Jämväl vissa andra jämkningar ha vidtagits däri.

Vid förslagets remittering till lagrådet anförde föredragande departementschefen såsom allmän motivering för detsamma:

»Som ett av huvudproblemen i krigstider framstår frågan, hur man skall kunna undvika den snabbt fortgående prisstegring som då erfarenhetsmässigt brukar framträda och vars olyckliga konsekvenser äro väl kända. Prispolitiken är icke ett isolerat spörsmål utan utgör en integrerande del av samhällets politik överhuvud. Den är icke heller bunden vid vissa specifika åtgärder. Bäst synes den kunna karakteriseras såsom sammanfattningen av de modifikationer och kompletteringar av det allmännas åtgärder på olika områden, som betingas av ett ständigt hänsynstagande till kravet på skydd

för penningvärdet med vederbörligt beaktande av vissa befolkningsgruppers konsumentintressen. I en enstaka författning av prispolitisk syftning får man därför icke se annat eller mera än ett medel att på någon viss punkt nå en för det *samlade* resultatet av politiken gynnsam verkan. Den ifrågasatta maximiprislagstiftningen bör tydligen under angivna förhållanden insättas i ett större sammanhang för att en riktig uppfattning skall erhållas om dess betydelse. Det kan därför vara motiverat att utan anspråk på fullständighet söka angiva huvudlinjerna i det problem som krigstiden ställer för prispolitiken för att på detta sätt motivera lagförslaget och samtidigt avgränsa dess betydelse; av iver att bevisa det självklara förhållandet, att en maximipris-sättning ej erbjuder en lösning på krigstidens prispolitiska problem, har man stundom i den allmänna diskussionen letts till att förneka även dess nödvändighet för vissa speciella fall, vilka kräva rättslig reglering.

Allmänna utgångspunkter för prispolitiken.

Prisutvecklingen påverkas i krigstider i stigande riktning av en rad olika faktorer på både utbuds- och efterfrågesidan. Jag torde först få lämna en kort översikt över de viktigaste av dessa faktorer till stöd för den följande diskussionen av prispolitikens utformning. Jag vill därvid förutskicka, att den uppdelning i utbudsfaktorer och efterfrågefaktorer, som synes nödvändig för överskådlighetens skull, icke kan ge en fullständig bild av hur prisutvecklingen bestämmes, eftersom avgörande betydelse tillkommer en delvis automatisk växelverkan mellan dessa olika faktorer.

Prisstegrande faktorer på utbudssidan. I krigstider måste man räkna med ett icke oväsentligt prisstegrande inflytande av omläggningarna inom utrikeshandeln. Importbegränsningarna äro härvid av den största betydelsen, men i vissa fall kan också en relativt sett ökad export föranleda en väsentligt minskad tillförsel av vissa varor, som konsumeras på hemmamarknaden. Den prisstegrande tendensen blir särskilt märkbar, i den mån man ej genom växelkursförändringar eller på annat sätt neutraliserar inflytandet av den internationella prishöjningen å dessa varor, som står i samband med den sannolikt inflationsartade utvecklingen på de stora utländska varumarknaderna och vars verkan kan förstärkas genom en betydande höjning av frakterna.

I prisstegrande riktning verkar även den minskade tillgång på råvaror och arbetskraft för den normala produktionen för hemmamarknaden, som uppkommer när en väsentlig del av den produktiva verksamheten måste inriktas direkt på ett tillgodoseende av försvarets behov.

Här berörda prisstegrande faktorer på utbudssidan äro ofrånkomligt förbundna med de av kriget orsakade förändringarna i marknadsläget. Man har därjämte att räkna med vissa lika betydelsefulla faktorer, som förklaras av näringslivets sätt att reagera inför utvecklingen.

Från producenternas sida är sålunda i vissa fall att förvänta ett minskat utbud till följd av sådana produktionsbegränsningar som äro

motiverade av de ökade riskerna. Dessutom måste man erfarenhetsmässigt räkna med att prisförväntningarna locka fram nya spekulativt inriktade företag inom varudistributionen, som på kort sikt — och detta är i förevarande sammanhang tillräckligt — bidra till att det normala varuflödet från producent till konsument hämmas.

Slutligen tillkommer en tendens att hålla tillbaka varuutbudet i förväntan på en prisstegring och en tendens att höja produktpriserna med föregripande av en förutsedd allmän prisstegring. I synnerhet när konkurrensen är på något sätt begränsad, torde dylika tendenser göra sig gällande. Och i den mån utvecklingen ger stöd åt prisförväntningarna, kan man vänta sig att tendenserna förstärkas. Ett föregripande av en allmän prisstegring blir därigenom självt ägnat att driva fram en sådan. Här möta för det ekonomiska livet i vissa lägen normala och välkända företeelser som emellertid kunna få en olycklig verkan, när de — som i krigstider måste bli fallet — samverka med en rad andra prisstegrande faktorer. Att prisutvecklingen i väsentlig utsträckning bestämmas av *förväntade* prisförändringar betyder icke endast att priserna kunna överstiga den nivå, som skulle ge balans mellan tillgång och förbrukning, utan även att de kunna drivas allt längre från denna nivå. Man har med andra ord icke rätt att räkna med att prisutvecklingen skall bli självreglerande och tendera mot jämvikt vid ett läge, vid vilket prishöjningen begränsas till vad som kan anses motiverat av den ofrånkomliga inskränkningen av varuutbudet.

Prisstegrande faktorer på efterfrågesidan. Den företeelse som brukar skjutats i förgrunden vid diskussionen av prisutvecklingen i krigstider är den betydande köpkraftsökning som framkallas av *statens utlägg för försvarsberedskapen*. Därvid förutsattes, att dessa utlägg icke täckas av verkliga inkomster. En grundläggande förutsättning för att statsutgifternas ökning skall framkalla en »inflation» är vidare att köpkraftsökningen icke neutraliseras genom ett motsvarande sparande från inkomsttagarnas sida utan föranleder ökad konsumtionsvaruefterfrågan och att den icke heller förbindes med en nedgång i den enskilda investeringsverksamheten.

Mot erfarenheterna från det senaste världskriget och — i synnerhet — åren närmast därefter, då dessa förutsättningar voro uppfyllda, stå senare erfarenheter av motsatt innebörd. Det förbises ofta, att den svenska valutapolitiken efter år 1933 i förening med den förda finanspolitiken tillfört marknaden mycket betydande köpkraftstillskott, vilka visserligen måste ha verkat i prisstegrande riktning men icke fått någon inflatorisk effekt på grund av att förutsättningarna saknats för en sådan utveckling; sparandet har ökat och tillkommande produktion kunnat baseras på outnyttjade produktiva tillgångar. Än tydligare är utvecklingen i Tyskland, där till följd av en effektiv marknadsreglering, omfattande bland annat arbetslönerna, en fortsatt kraftig underskottsbudgetering av den typ som eljest brukar möta under krig, icke lett till de effekter som man med en ytlig tolkning av erfarenheterna från världskriget hade haft anledning vänta. Även Englands och Förenata Stater-

nas ekonomiska utveckling under senare år kan åberopas till stöd för den här hävdade uppfattningen.

Om än statsutgifternas ökning sålunda icke i och för sig är en tillräcklig orsak till inflation, är det dock givet, att den måste kraftigt bidra till en prisstegring, om omständigheterna i övrigt äro gynnsamma för en sådan. Och för den händelse man ej kan förebygga de reaktioner hos producenter och konsumenter som av anförda skäl till sist bli avgörande, är detta otvivelaktigt fallet vid krig eller krigsfara, när produktionskapaciteten på en rad punkter får antagas vara fullt utnyttjad och även i övrigt ett flertal faktorer på utbudssidan tendera att driva priserna i höjden.

Köpkraften ökas emellertid i en krigssituation icke endast och — vid början av utvecklingen — säkerligen icke i främsta rummet genom statsutgifternas stegring utan genom att enskilda i stor utsträckning söka öfverföra sina likvida tillgångar i sakvärden genom varuköp. Härvidlag är det återigen framtidsförväntningarna som fälla utslaget: man fruktar varubrist och räknar med prisstegring som man vill skydda sig mot efter måttet av sin förmåga. Härigenom erhåller marknaden ett plötsligt tillskott av medel, som tidigare legat steriliserade i kassor eller representerat ett outnyttjat kreditunderlag i bankerna.

Sedan en viss prisstegring av dessa och andra orsaker kommit till stånd, måste man såsom en följd av denna även räkna med en högre inkomstnivå, vilken underbygger den höjda prisnivån och ger upphov till en ytterligare ökad varuefterfrågan, i den mån ej köpkraftstillskotten neutraliseras antingen genom höjda skatter eller ökat sparande. Man kan kanske förutsätta, att det sistnämnda i viss utsträckning blir fallet beträffande de inkomster, som uppbäras av företagsägarna, då företagen antagligen se sig föranlåtna att bedriva en försiktig utdelningspolitik under de ovisa förhållanden som råda i en krigssituation. En ökning i dessa gruppers varuefterfrågan förefaller dock trolig. Vad åter angår arbetarklassens efterfrågan på konsumtionsvaror, kommer denna givetvis att bli beroende av utvecklingen av de sammanlagda löneutbetalningarna, vilken sannolikt kommer att gå i stigande riktning både på grund av ökad sysselsättning och till följd av en höjning av lönenivån. Redan fruktan för prisstegringar kan väntas framkalla löneaktioner som sannolikt skulle möta ett tämligen svagt motstånd, om även företagarna förutse stigande priser. I den mån en prisstegring redan hunnit framträda, ökas givetvis trycket på arbetsmarknaden.

När varutillgången minskats, blir en inskränkning av den totala reguljära konsumtionen inom landet ofrånkomlig. Försök från stora befolkningsgrupper sida att hålla sig skadeslösa genom inkomstökningar kunna då icke få någon annan verkan än att de driva den allmänna prisnivån allt högre. Lönestegringar — och detsamma gäller även andra former för kompensatorisk inkomstökning såsom exempelvis en höjning av priserna på jordbrukets produkter — kunna sålunda omöjliggöra en ny jämviktsbildning på basis av en knappare varuförsörjning och en mera begränsad tillgång på produktionsmedel. Risk föreligger uppenbarligen i ett sådant läge för en fortgående prisstegring som, sedan den väl kommit igång, knappast låter sig hejda.

Prispolitikens utformning.

Andra prispolitiska åtgärder än prisregleringar. Jag torde nu få övergå till frågan om statsmakternas möjligheter att behärska den prisstegring som här skildrade förhållanden tendera att driva fram. Utgångspunkten för varje diskussion om utformningen av en på skydd för penningvärdet inriktad prispolitik är prisernas betydelse för utbudets och efterfrågans inbördes anpassning. Vid minskad varutillgång eller ökad efterfrågan kan ett oförändrat pris icke vidmakthållas. Prispolitiska åtgärder, som åsyfta att förhindra en prisstegring, måste därför baseras på antingen en ökning av utbudet eller en begränsning av efterfrågan. De möjligheter som i detta hänseende stå till förfogande utan tillgripande av prisreglering torde först böra behandlas.

I första hand komma härvid de rent penningpolitiska åtgärderna i betraktande. Jag har redan berört möjligheten att genom en sänkning av växelkurserna i viss utsträckning motverka inflytandet av de utländska prisstegringarna. Vid sidan härav torde en viss höjning av ränteläget och en mera restriktiv kreditpolitik från bankväsendets sida vara att förorda. Även om dessa åtgärder äro av grundläggande betydelse, torde man i en krigssituation ej kunna hoppas att endast genom dem nå det åsyftade resultatet.

Begränsade äro även möjligheterna att hålla nere de köpkraftstillskott, som tillföras marknaden genom finanspolitiken. Erforderliga åtgärder för landets försvar vid krig eller krigsfara få icke underlåtas, därför att kostnaderna härför ej till hela beloppet kunna täckas genom omedelbar uttaxering. Man har sålunda att räkna med sannolikheten av att en underbalansering av budgeten i angivna lägen ej kan undvikas. Penningpolitiska övertväganden kunna icke föranleda annat än att denna underbalansering begränsas till minsta möjliga belopp och att sådana finansieringsformer för budgetunderskottet väljas, som medföra den minsta samlade ökningen av varuefterfrågan. En upplåning i den fria marknaden bör exempelvis föredragas framför en utgiftstäckning med medel förskottade från riksbanken. I praktiken blir i detta hänseende riksbankens politik bestämmande, eftersom riksbanken genom sina operationer på marknaden (köp och försäljningar av obligationer, skattkamarväxlar etc.) helt kan avgöra den utsträckning i vilken statens skuldbervis inläggas i riksbankens portfölj respektive tillföras marknaden eller förbliva utestående på denna. En närmare diskussion om hur finansieringen bör utformas ger föga av intresse, när man inte känner den allmänna utvecklingen. Valet mellan olika utvägar får träffas från fall till fall.

På det lönepolitiska området möta än större svårigheter att nu uppdraga riktlinjer för statsmakternas framtida handlande. Önskvärdheten av att så att säga förankra prisutvecklingen i en relativt fast lönenivå är ställd utom diskussion. Det får emellertid icke förbises, att en viss varuprisstegring knappast kan undvikas och att det kan visa sig nödvändigt att arbetarna erhålla viss kompensation för denna. I vad mån detta blir fallet, måste bero på prisstegringens fördelning på olika utgiftsposter och på

möjligheten att oavsett prisstegringarna skydda arbetarna mot en större sänkning av levnadsstandarden än den minskade konsumtionsvaruförsörjningen inom samhället vid jämn fördelning nödvändiggör.

De tendenser att i förväntan om en allmän prisstegring hålla tillbaka varuutbudet och öka lagerhållningen samt att höja produktpriserna, varmed man såsom förut angivits måste räkna, kunna bekämpas på olika sätt. Genom överenskommelser med större producent- eller distributörsgrupper torde mycket stå att vinna, i synnerhet om staten med stöd av en allmän förfogandelag kan garantera att varuströmmarna till distributionen flyta normalt. Andra utvägar äro statligt organiserad varuförmedling inom den nuvarande distributionsapparatsens ram eller en vinstbeskattning så utformad, att den i främsta rummet drabbar spekulation i lagerhållning. Jag vill i detta sammanhang nämna, att förslag till en förordning om krigsvinstbeskattning med denna syftning är under utarbetande inom finansdepartementet.

När varutillgången är otillräcklig, kan man emellertid knappast hoppas nå ett tillfredsställande resultat enbart genom de nyss angivna åtgärderna. Konsumenternas handlande kan då sannolikt påverkas blott genom att vissa prisgarantier lämnas från statens sida. Producenternas politik kan, när marknaden är organiserad, påverkas genom överenskommelser men i andra fall knappast med full effektivitet, om ej de för utvecklingen avgörande förväntningarna om en fortgående prisstegring hållas tillbaka eller prishöjningarna direkt förhindras genom statliga ingripanden i den fria prishöjningen. Fråga uppkommer därför här om tillgripande av en prisreglering.

Prisregleringar utan ransonering. Såsom tidigare angivits kan det pris som uppkommer på marknaden som resultat av samspelet mellan utbud och efterfrågan väsentligt avvika från det pris som på längre sikt skulle möjliggöra balans mellan den faktiska av utrikeshandeln och produktionen betingade varutillgången å ena sidan samt den vid olika pris framkommande verkliga varuförbrukningen å andra sidan. Detta förklaras främst av att utbudet och efterfrågan, sådana de framträda på marknaden, på ett avgörande sätt påverkas av säljarnas och köparnas *förväntningar* om den framtida prisutvecklingen. Dessa kunna pressa ned utbudet under tillgången och driva upp efterfrågan över förbrukningen. Den förstnämnda tendensen kan särskilt väntas göra sig gällande i sådana fall, då begränsningar i den fria konkurrensen möjliggöra en reduktion av utbudet under dess möjliga höjd.

Om man inskränker sig till att genom prisreglering motverka försök från producenternas sida att föregripa en väntad prisstegring eller en efterfrågeökning som har sin grund i konsumenternas önskan att skydda sig mot en befarad prisstegring, bör åsyftat resultat under angivna omständigheter kunna ernås utan samtidigt tillgripande av ransonering av ifrågavarande nyttigheter, eftersom prisregleringen får antagas ägnad att bryta prishöjningarna och därigenom kommer att öka utbudet och minska efterfrågan. Beträffande möjligheten av en sådan prisreglering utan stöd av ransonering

ha starkt delade meningar tidigare varit rådande. I denna fråga torde dock de senare årens ekonomiska diskussion få anses ha bragt önskad klarhet.

Anledning att ingripa finnes endast beträffande varor, vilkas behandling i prishänseende kan tänkas efter i det föregående angivna linjer bliva av särskild betydelse för den allmänna prisutvecklingen. Då en prisreglering av här angiven inriktning icke åsyftar att pressa ned priserna under den nivå som skulle etableras vid fri konkurrens och om ingen prisstegring föregripes, behöver man vid bestämmandet av regleringens tillämpningsområde icke taga hänsyn till varuproduktionens elasticitet, som berörts i vissa yttranden över det remitterade förslaget till maximiprislag. Den risk för investerings- och produktionsminskning som kan tänkas föreligga sammanhänger icke direkt med prisregleringen men bör eventuellt mötas genom överenskommelser eller produktionsstödjande åtgärder.

Det låter sig ej göra att nu närmare angiva vilka varor etc., som under angivna förutsättningar kunna behöva inbegripas under en prisreglering. Här föreligger en betydelsefull utredningsuppgift för rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Väsentligen bör det bliva fråga om varor, av vilka tillgången kan komma att begränsas genom viss avspärrning av importen respektive genom att för varuproduktionen nödvändiga naturtillgångar eller erforderlig arbetskraft måste disponeras för andra ändamål. I båda fallen måste förhandsantaganden om utvecklingen bygga på en bedömning av det försvarspolitiska läget för vilken detta icke är platsen.

En reglering behöver i förevarande sammanhang ej taga formen av en fixering av vissa bestämda högsta priser. Andra möjligheter kunna stå till buds. Utan att gå in på de komplicerade frågor som här uppkomma och som böra göras till föremål för utredning av på området sakkunniga vill jag här såsom exempel på alternativt tänkbara former för reglering nämna förbud mot priser som med mera än ett visst procenttal överstiga försäljarens återanskaffningskostnader (reproduktionspriser) eller fastställande av normalpriser i förening med skyldighet för producent och distributör att dels offentligt angiva tillämpade försäljningspriser, dels eventuellt också inför statlig myndighet motivera avvikelser från normalpriser med risk att få erlægga prisskillnaden till det allmänna. Sådana normalpriser böra tydligen bestämmas med hänsyn till rådande produktionskostnader inklusive normal vinstprocent.

En prisreglering av här ifrågavarande slag måste vid krig eller krigsfara kunna genomföras med sådan snabbhet, att prishöjningar av den art mot vilken man vänder sig icke ha hunnit skjuta fart. Den måste därför baseras på en fullmaktslagstiftning, vilken lämpligen bör innefatta rätt att fastställa visst högsta pris.

Prisregleringar med ransonering. För vissa varor, särskilt livsförnödenheter, kan det prisläge som kan bevaras med hittills angivna medel ur försörjningspolitiska synpunkter framstå såsom otillfredsställande. Utöver den förut motiverade prisregleringen kan därför böra övervägas en reglering till

skydd för de mindre bemedlade befolkningsgruppernas levnadsstandard; av det anförda följer, att en sådan ytterligare på lagstiftningsväg genomförd prisreduktion måste underbyggas genom konsumtionsreglerande åtgärder. Angelägenheten av en sådan prisreglering i vissa situationer torde icke behöva närmare utvecklas, om den än i diskussionen om maximiprislagstiftningens berättigande icke alltid tillräckligt beaktats. Jag vill dock erinra om att den försörjningspolitiskt motiverade prisregleringen till följd av sin betydelse för lönepolitiken även den till slut blir en förutsättning för ett effektivt skydd för penningvärdet.

Tillämpningsområdet för en försörjningspolitiskt motiverad prisreglering bestämmes även det i första hand av den väntade tillgången på olika varor. Men det allt avgörande blir inom denna ram vilken betydelse varorna ha för upprätthållandet av en godtagbar levnadsstandard eller — statistiskt sett — vilken roll de spela inom hushållsbudgeten för befolkningsgrupper med mindre inkomster. Möjligheten att nå fram till betryggande överenskommelser är i detta sammanhang ringa och marknadens organisationsgrad framstår därför som relativt betydelselös. Jag har redan framhållit, att en reglering med här angiven syftning måste kompletteras med konsumtionsreglerande åtgärder. Närmast ifrågakommer en direkt ransonering; en efterfrågebegränsning genom reduktion av de mera bemedlade befolkningsgruppernas köpkraft exempelvis skattevägen är knappast att betrakta såsom mera än en teoretisk möjlighet.

Vid en prisreglering av här ifrågavarande inriktning måste man i regel räkna med fastställande av visst högsta pris. I den mån smidigare regleringsformer synas möjliga att tillämpa, äro de dock givetvis att föredraga. Detta kan tänkas bli fallet närmast för sådana varor som ur tillgångssynpunkt ligga förhållandevis gynnsamt till.

Här diskuterade åtgärder kunna i olika avseenden inverka på produktions omfattning och inriktning. I den situation som tänkes föreligga är det givetvis i högsta grad önskvärt, att prisregleringarna ej lägga hinder i vägen för ett effektivt utnyttjande av landets produktiva resurser. När andra regleringsformer än maximipris tillämpas, torde emellertid ej något avbräck behöva befaras för den normala produktionsverksamheten. Och även i de fall då maximipris anses nödvändiga, behöva företagarnas motiv för fortsatt produktion ej tas bort, om prisen fastställas på en i förhållande till kostnaderna avpassad höjd och alltså endast eliminera en vid fria marknadsförhållanden på kort sikt möjlig vinst *utöver* normal avkastning. Om det på grund av försörjningspolitiska hänsyn vid en redan starkt reducerad marginal mellan kostnader och pris ej låter sig göra att vid prissättningen bereda producenterna och distributörerna en skälig vinst, torde frågan om statliga subventioner och andra produktionsstödjande åtgärder få upptagas till övervägande.

Ur ren försörjningssynpunkt är angelägenheten av att kunna ingripa redan på ett tidigt stadium av en prisstegring, orsakad av krig eller krigsfara, mindre framträdande. Icke minst med tanke på regleringens betydelse för löne-

politiken och konsumenternas inköpsvanor samt därmed ytterst på den allmänna prisutvecklingen bör dock en möjlighet till snabbt ingripande stå öppen. Även av försörjningspolitiska skäl är därför en fullmaktslagstiftning önskvärd. Någon anledning att arbeta med skilda fullmaktslagar för de här och i föregående avsnitt behandlade båda grupperna av prisreglerande ingripanden finnes icke trots den olika utformning av åtgärderna som är sannolik; i båda fallen bör ju fullmakten avse rätt att åsätta visst högsta pris.

Av vad jag anfört framgår att prisreglerande åtgärder enligt min mening böra komma ifråga endast när så av angivna skäl är oundgängligen nödvändigt samt att tillämpningsområdet i så fall bör kunna bli relativt begränsat och tillämpningsformerna i många fall förhållandevis mjuka. I den mån överenskommelser om prissättningen icke kunna träffas eller staten icke kan garantera en normal varutillförsel till marknaden, framstå dock regleringsåtgärder av de slag som här diskuterats såsom nödvändiga, om ej de organisatoriska, lönepolitiska och finanspolitiska strävandena att hålla tillbaka den prisstegring, som vid krig eller krigsfara drives fram både av ökad varuknapphet och kraftigt ökade statsutgifter, skola bli i det väsentliga förfehlade. Jag förordar därför, att förslag till fullmaktslag angående maximipriser, utformad enligt de tankegångar jag här utvecklat, förelägges riksdagen.»

Vid förslagens slutliga utformning ha vissa av lagrådet framställda erinringar blivit beaktade.

Föreliggande förslag till maximiprislag bygger, såsom av den föregående redogörelsen framgår, i stort sett på den under världskriget gällande maximiprislagstiftningen. Enligt förslaget skall för lagens sättande i tillämpning i princip fordras riksdagens samtycke, dock att möjlighet beredes för Kungl. Maj:t att provisoriskt förordna härom efter riksdagskallelse eller om riksdagen skall sammanträda inom trettio dagar. I detta hänseende överensstämmer förslaget med det förslag till allmän förfogandelag, som denna dag tillstyrkts av utskottet.

I de med anledning av propositionen väckta motionerna har yrkats avslag å propositionen under åberopande bland annat, att riksdagens medverkan borde äga rum för att lagen skulle kunna sättas i tillämpning. Där emot bestrides icke i motionerna, att i ett svårt krisläge en maximiprislagstiftning kan bli nödvändig.

Utskottet vill med anledning härav framhålla, att olika förutsättningar icke torde böra stadgas för tillämpning av maximiprislagen och den allmänna förfogandelagen. Dessa lagar stå i ett nära samband med varandra. Ej heller synes anledning föreligga att hysa större tvekan, när det gäller att ge Kungl. Maj:t fullmakt att fastställa maximipris, än när det är fråga om att ge Kungl. Maj:t rätt att förfoga över enskild egendom. Det kan vidare icke lämnas ur räkningen, att behovet av en prisreglering av den art som avses med maximiprislagen giver sig tillkänna så överraskande, att

Utskottet.

riksdagens medverkan icke utan olägenhet kan avvaktas. Redan möjligheten till en maximiprissättning bör dessutom verka hämmande på osund spekulation och illojal lagring. Utskottet anser sig följaktligen böra tillstyrka förslaget i denna del.

I förhållande till den under världskriget gällande maximiprislagstiftningen innebär det nu framlagda förslaget bland annat en utvidgning beträffande omfattningen av de förnödenheter, som kunna åsättas maximipris, samt en närmare precisering av förutsättningarna för att maximipris skola få åsättas. Utskottet ansluter sig till förslaget jämväl i dessa hänseenden.

Mot förslagets detaljer i övrigt har utskottet icke funnit någon anledning till erinran.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

A) att förevarande proposition måtte av riksdagen bifallas; samt

B) att de i ärendet väckta motionerna, I: 337 och 338 samt II: 506 och 507, måtte anses besvarade genom utskottets hemställan under A).

Stockholm den 26 maj 1939.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

Vid detta ärendes behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Schlyter*, *Karl Emil Johanson*, *Eskhult*, *Branting*, *Ewerlöf*, *Karl Karlsson*, *Gärde* och *Brandt*;

från andra kammaren: herrar *Lindqvist*, *Hedlund* i Östersund och *Lindmark**, fru *Östlund** samt herrar *Gezelius*, *Berg**, *Werner* i Höjen* och *Olsson* i Rimforsa,

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Karl Emil Johanson, Ewerlöf, Gärde, Lindmark, Gezelius och Olsson i Rimforså*, vilka ansett att utskottets yttrande och utskottets hemställan under A) bort hava följande lydelse:

»Föreliggande förslag — — — (se utskottets yttrande) — — — bliva nödvändig.

Även om tillgripandet av maximipris är förenat med vansklighet, torde under de förhållanden, som kunna väntas uppkomma vid krig eller krigsfara, en lag, som möjliggör införandet av maximipris, icke kunna undvaras. Utskottet tillstyrker därför lagstiftning i ämnet. Beträffande den i propositionen föreslagna anordningen, att lagen skulle kunna träda i tillämpning utan riksdagens samtycke, hava olika åsikter framförts inom utskottet. Å ena sidan har framhållits, att olika förutsättningar icke borde stadgas för tillämpning av maximiprislagen och den allmänna förfogandelagen, varemot å andra sidan gjorts gällande, att behovet av maximipris icke komme att visa sig så trängande, att ej rådrum gäves för inkallande av riksdagen och inhämtande av dess samtycke. Vid denna frågas bedömande har utskottet funnit sig böra lägga särskild vikt vid att riksdagens medverkan i en fråga, som för folkhushållningen är av så ingripande betydelse som införandet av maximipris, icke bör uteslutas, om ej tvingande skäl kunna anföras för en sådan anordning. Att denna väg mera allmänt beträdes, kan leda till ett försvagande av den ställning, som författningsenligt tillkommer riksdagen. Det är därför ur konstitutionell synpunkt angeläget, att den största varsamhet iakttages, då det gäller att genom allmänna fullmaktslagar göra intrång i riksdagens rättigheter.

Vad angår den allmänna förfogandelagen har utskottet funnit skäl kunna anföras för att en dylik befogenhet bör tillkomma Kungl. Maj:t. De intressen, som i detta fall kräva beaktande, äro av den beskaffenhet, att ett omedelbart ingripande kan visa sig nödvändigt. Enligt utskottets mening gestalta sig förhållandena däremot annorlunda i fråga om införande av maximipris.

Inom utskottet har framhållits, att de åtgärder, som i sistnämnda hänseende kunna ifrågakomma, väsentligen äro av två slag: dels en prisreglering, avsedd att bryta en i och för sig icke motiverad prisstegring, framkallad av säljarnas och köparnas förväntningar om den framtida prisutvecklingen, dels en försörjningspolitiskt motiverad prisreglering i samband med ransonerering av vissa varor, särskilt livsförnödenheter.

I förra fallet torde man huvudsakligen avse att hindra, att säljare, särskilt av importvaror, höja prisen med tanke på fördyrad eller försvårad anskaffning eller att privatpersoner lagra varor för egen räkning av fruktan för varubrist eller prisstegring. Även om i en sådan situation möjligheten att

åsätta maximipris kan äga en viss betydelse, får man icke bortse från faran att en sådan prissättning, om den icke är förenad med beslagtagande, kan leda till att varorna undandragas den öppna marknaden och på ett tidigt stadium övergå till smyghandeln. Användes däremot förfogandelagen erfordras enligt tekniken i nämnda lag ingen maximiprissättning.

Vad det senare fallet åter beträffar, gäller det icke allenast att förebygga illojal varudistribution och lagring utan framförallt att betrygga livsmedelsproduktionens fortgång och inriktning på de för folkförsörjningen viktigaste produktionsgrenarna.

I båda de här angivna fallen har man att göra med problem, som äro så betydelsefulla för hela befolkningen samt så svårbedömliga och växlande efter krisförhållandena, att det synes utskottet synnerligen angeläget, att den erfarenhet, vilken är samlad i riksdagen, icke minst på jordbrukets område, får tillfälle att göra sig gällande. Genom att riksdagens medverkan kräves för lagens trädande i tillämpning, kan riksdagen i samband med prövningen av den då föreliggande situationen utöva inflytande på den omfattning, i vilken lagen bör bringas i tillämpning, och det sätt, på vilket detta sker. De utredningar, som i detta hänseende erfordras, äro, enligt vad som meddelats utskottet, ännu ej slutförda.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

A) att riksdagen, med förklarande att Kungl. Maj:ts förslag icke kunnat av riksdagens i oförändrat skick antagas, måtte för sin del antaga följande förslag till

Maximiprislag.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen med riksdagens samtycke förordna, att vad i 2—7 §§ stadgas skall äga tillämpning.

2—13 §§ jämte övergångsbestämmelserna lika med Kungl. Maj:ts förslag.»